

**Розвиток російських шкіл в УРСР (кінець 30-х-40-ві роки ХХ ст.)**

*На основі вивчення архівних документів висвітлено організацію російських шкіл до навчання дітей на території України в кінці 30-х-40-і роки ХХ століття; встановлено, що з початком колективізації простежується занепад культурного життя національних меншин крім російської; показано, що початок 30-х років характеризувався таким явищем у розвитку й функціонуванні шкіл національних меншин, як примусова русифікація; простежено, що влада прагнула створити єдині вимоги щодо побудови навчально-виховного процесу шкіл на всій території СРСР і дати народам, котрі проживали в Україні, реальну можливість розвивати свою національну культуру і мову; виокремлено, що в ході реалізації урядової політики стосовно освіти російських меншин особливого значення набували питання щодо формування мережі загальноосвітніх російських шкіл, створення життєздатних і дійових органів з їх керівництва, організаційного та науково-методичного забезпечення; досліджено, що зміст навчальних програм та планів російських шкіл цілком відповідав проведеним освітнім змінам у ході зазначеного періоду.*

**Ключові слова:** шкільна освіта, навчання, російські школи.

*Постановка проблеми у загальному вигляді...* На сучасному етапі розбудови Української держави та інтеграції її до європейського освітнього і наукового простору великого значення набуває проблема освітньої етнополітики. Права національним меншинам гарантують важливі нормативно-правові документи, зокрема Декларація прав національностей України (1991), закон України «Про національні меншини в Україні» (1992), Конституція України (1996), Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1997), Національна доктрина розвитку освіти (2002), постанови Президії Верховної Ради Української РСР «Про інформацію Комісії Верховної Ради Української РСР з питань культури та духовного відродження», «Про стан роботи органів державного управління по створенню умов для розвитку культур національних меншин України» (2007) та ін. [13].

*Аналіз досліджень і публікацій...* Дослідження різних аспектів національно-культурних процесів щодо задоволення потреб національних меншин в Україні у 20–30-х роках минулого століття знайшло відображення як в історії педагогічної думки (М.Авдієнко, А.Глинський, М.Демченко, М.Зотін, М.Левітан, С.Сірополко, М.Скрипник, І.Хаїт), так і в працях сучасних істориків та педагогів (Н.Агафонова, А.Дизанова, Н.Кривець, І.Кулинич, І.Міронова, В.Орлянський, А.Черкаський, Б.Чирко, Л.Якубова та ін.). Захищено ряд дисертацій на тему становлення та розвитку загальноосвітньої школи національних меншин (О.Войналович, О.Бистрицька, Л.Потапова та ін.). Питання освіти й етнополітики в шкільній сфері УРСР аналізуються в монографіях В.Кравець, П.Дроб'язко, Г.Васьковича та ін. Учені внесли значний вклад у розробку проблеми національно-культурного розвитку національних меншин в Україні у 20–30-х роках ХХ ст. Вони наводять важливі відомості про організацію шкільної освіти різних етносів, які населяли Україну в досліджуваній період, а також узагальнюючі статистичні дані з питань становлення та функціонування мережі освітніх закладів для національних меншин, висвітлюють питання підготовки педагогічних кадрів для них. Водночас питання організації навчального процесу в школах національних меншин у 30-х роках ХХ ст. все ще залишається недостатньо вивченим і потребує детального дослідження.

*Формулювання цілей статті...* З огляду на це основоположною ідеєю статті є аналіз історичного досвіду організації російських шкіл в Україні у 30-40-х роках ХХ ст.

*Виклад основного матеріалу...* Важливим кроком для російських шкіл стало прийняття ряду постанов ЦКВКП(б) «Про загальне обов'язкове навчання» (1930), ЦКВКП(б) «Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі» (1932) [17, с.29], що внесли зміни в систему освіти. Так, у 1932 р. було запроваджено єдину для всієї країни структуру загальноосвітньої школи: початкова (1-4 класи), неповна середня (1-7 класи) і середня школа (1-10 класи) та ліквідовано практику складання «місцевих» навчальних планів.

Одним із головних завдань вважалось упровадження рідної мови у сферу соціального виховання, розвиток мережі національних шкіл, дитячих садків, будинків-інтернатів, збільшення контингенту учнів. На цей час серед національних меншин на території України переважали росіяни – 9,2%, євреї становили 5,4%, поляки – 1,6%, німці – 1,4% [3, с.57]. Функціонували німецькі,

єврейські, грецькі, татарські, вірменські, асирійські, українсько-російські, українсько-німецькі, українсько-татарські, українсько-російсько-татарські, російсько-єврейські, російсько-грецькі, російсько-татарські, українсько-російсько-болгарські та російсько-німецькі школи. Повністю працювали рідною мовою російські, німецькі, єврейські початкові школи, частково – грецькі, татарські та школи деяких нечисленних національних меншин (вірмен, асирійців), але фактично запровадження національної політики намагалося дати новий поштовх радянській їх шкільній системі.

Однією із головних прогалин радянської системи освіти при визначенні питання про відкриття національної школи став мовний фактор, а не національно-культурний. Оскільки навчання велося рідною мовою, то весь його зміст та наповнення ніяким чином не враховували національно-культурних особливостей різних національностей. Сфера освіти, залишивши як фактор ідентифікації кожної національної меншини мову, була покликана поступово нівелювати в дітей та молоді національних меншин традиційні культурні та релігійні відмінності й таким чином розпочати формування нової радянської спільноти.

Для потреб національних меншин створювалися мистецькі та культурно-освітні установи, які ставили за мету пропагувати й звеличувати радянський спосіб життя. Влада зосереджувала у своїх руках всю повноту керування школами національних меншин, здійснювала необмежений контроль за культурним життям. Водночас адміністративна політика уряду створювала умови для змішування населення і розпорошення національних меншин, збільшення присутності росіян у регіоні. Національна політика була лише засобом залучення національних меншин до радянського будівництва. Соціально-економічні заходи держави спричинили руйнацію традиційного життєвого устрою національних меншин, їх масову міграцію до міст, де швидко відбувалися процеси асиміляції.

Постійні перекомплектації національних районів призвели до зменшення в них частки національних меншин та створили умови для позбавлення їх національного статусу. Істотно вплинули на стан національних кадрів репресії. Протягом 30-х років чистки керівного складу були характерним явищем у німецьких, грецьких, болгарських, польських та інших національних районах, сільрадах. Тому важливе місце у планах розвитку освітньої мережі шкіл національних меншин, зокрема російських, займала проблема підготовки педагогічних кадрів. Зазначимо, що в ті роки лише російські та німецькі школи були більш-менш забезпечені педагогами. За відомостями Другої всеукраїнської наради з роботи серед національних меншин, у 1930/31 н.р. бракувало 758 учителів для російських, 115 – німецьких, 180 – єврейських, 140 – польських, 40 – болгарських, 20 – білоруських, 10 – татарських, 5 – для вірменських шкіл [4, с.57]. Крім того, найбільший відсоток національної неписьменності становили сільські вчителі. Постійна нестача підручників рідною мовою, посібників, наочного приладдя також ускладнювала навчальний процес.

Аналіз програм і планів на 1932/33 н.р. свідчить про уведення нових навчальних планів і програм із суспільствознавства, літератури, мов, географії та історії. Вони передбачали вивчення «національних культур народів СРСР, їх літератури, мистецтва, історичного розвитку, а також і елементів краєзнавства СРСР (природні особливості, промисловість, сільське господарство і т.д.)» [17, с.29].

Після прийняття постанов ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» та «Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі» було скасовано складання «місцевих» навчальних планів. У 1933 р. Наркомос УСРР затвердив єдині навчальні плани для початкових, семирічних і середніх шкіл [5, с.133–134]. Розглянемо навчальний план російської школи, що передбачав велике тижневе навантаження, а це суперечило віковим особливостям молодших школярів та призводило до перевантаження їх у процесі навчання (табл. 1).

Таблиця 1

Навчальний план початкової російської школи (1933/34 н.р.)

№ з/п	Назва предмета	Кількість годин на навчальний тиждень по групах			
		I <sup>15</sup>	II	III	IV
1	Рідна мова	14	14	8	8
2	Російська мова	-	-	3	3
3	Арифметика	7	7	7	7
4	Суспільствознавство	-	-	2	2
5	Географія	-	-	2	2
6	Природознавство	-	-	2	2

<sup>15</sup> З 1934 р. групи перейменовано на класи.

7	Співи	2	2	1	1
8	Малювання	2	2	1	1
9	Фізкультура	2	2	2	2
10	Праця	3	3	4	4
<b>Усього</b>		32	32	36	38

З нового навчального плану початкової російської школи бачимо, що на рідну мову відводилося найбільше годин. Усі решта предметів повністю відповідали єдиному навчальному плану. Водночас, уже з наступного року передбачалися зміни.

Протягом 1933 р. скрізь розширювалася мережа російських шкіл та збільшувалася кількість учнів у них. Так, у Харкові питома вага школярів, які навчалися російською мовою, порівняно з 1932/33 н.р. зросла з 20 до 39%, в Одесі – з 21 до 38%, Херсоні – 0 до 39%, Макіївці – 3 до 34%. За відомостями В.П. Затонського, паралельно збільшилася кількість учнів у школах нацменшин: на 26% – у єврейських і 28% – у польських [7, с.36].

У 1933/34 н.р. значно зросла кількість російських шкіл, планувалося повністю забезпечити етнічні меншини школами семирічками з навчанням рідною мовою. За даними Відділу національних меншин ВУЦВК, створеного на базі ЦКНМ у 1934 р., на терені України діяло: 1.166 – російських шкіл (556.923 учні), 432 – єврейські (73.412), 571 – німецька (63.670), 238 – польських (32.829), 165 – молдавських (32.121), 45 – болгарських (12.174), 21– грецька (5.406), 18 – чеських (1.192), 8 татарських (808), 6 – вірменських (1.049 учнів) [8, с.60].

До того ж у 1934 р. «довелося всі підручники, які діяли до цього часу, забракувати й почати їх заново створювати» [6, с.116]. У порівнянні з російськими школами, забезпечення про достатнє забезпечення шкіл національних меншин посібниками, не відповідали дійсності. За даними Держвидаву України, основна маса підручників для шкіл національних меншин побачила світ лише наприкінці 1936-1937 рр.

У 1933/34 н.р. спостерігався й дефіцит педагогічних кадрів, спричинений репресивними заходами. Уже на той час більшість сільських шкіл перебували на межі існування. Адже вони майже не мали педагогів і не фінансувалися. Забезпечення шкіл учительськими кадрами було таким: 3% – російські школи, 50% – єврейські, 11% – німецькі, 21% – болгарські, 75% – греко-еллінські, 60% – греко-татарські, 40% – чеські [2, с.151]. Голодомор, а потім депортації призвели до глибокої кризи освіти в середовищі поляків та німців. Аналогічні тенденції відбувалися в середовищі інших етнічних меншин, крім російської. Адже російська меншина не лише не зазнала таких негативних впливів, а й збільшувалася та мала можливість використовувати видані в РСФРР підручники.

Фактично відбувалося зміцнення політичної й культурної ваги російської громади. У 1934 р. партійною постановою «Про структуру початкової і середньої школи в СРСР» устанавлювалася єдина система освіти: 1-4 класи – початкова школа; 1-7 класи – неповна середня школа; 1-10 класи – середня школа. З 1934/35 н.р. запроваджувалося семирічне навчання з початком навчального року 1 вересня, тривалістю уроку – 45 хв та п'ятибальною системою оцінки знань.

Згідно з постановами «Про викладання громадянської історії в школах СРСР» (1934), «Про викладання географії в початковій і середній школі СРСР» (1934) відбувалися значні зміни у вивченні історії та географії, а саме: у 5 класі вивчалася фізична географія, 6 – викладався фізико-географічний огляд частин світу, 7 – збільшилася кількість годин на вивчення фізичної географії СРСР та огляд СРСР по республіках, 8 класі вивчалася – економічна географія СРСР, 9 – економічна географія капіталістичних країн. На жаль, не вивчалася географія України. Що ж до історії, то встановлювався історико-хронологічний підхід виклад матеріалу [18, с.37–39].

У 1935 р. Наркомос УСРР запровадив новий навчальний план, що значно відрізнявся від попереднього: зменшувалося тижневе навантаження та кількість годин на викладання рідної мови, арифметики, праці та фізкультури; вивчення природознавства розпочиналося з I класу; замість суспільствознавства вводився елементарний курс історії; праця доповнювалася вивченням рукоділля. Крім того, навчальні плани було складено для міських (з шестиденним навчальним тижнем) і сільських (із семиденним навчальним тижнем) шкіл з українською та російською мовами навчання (табл. 2 і 3) [11, с.7–15].

Таблиця 2

**Навчальний план початкової школи (міської) з українською та російською мовами навчання (1935)**

№ з/п	Назва предмета	Кількість годин на шестиденний навчальний тиждень по класах			
		I	II	III	IV
1	Рідна мова	9	9	5	5

2	Друга мова	-	-	2	3
3	Арифметика	5	5	5	5
4	Природознавство	2	2	2	2
5	Географія	-	-	2	2
6	Історія	-	-	1	2
7	Рукоділья і труд	1	1	-	-
8	Малювання*	1	1	1	1
9	Співи	1	1	1	1
10	Фізкультура	1	1	1	1
<b>Усього</b>		20	20	20	22

Таблиця 3

**Навчальний план початкової (сільської) школи з українською та російською мовами навчання (1935)**

№ з/п	Назва предмета	Кількість годин на семиденний навчальний тиждень по класах			
		I	II	III	IV
1	Рідна мова	12	12	6	6
2	Друга мова	-	-	3	3
3	Арифметика	6	6	6	6
4	Природознавство	2	2	3	2
5	Географія	-	-	2	3
6	Історія	-	-	1	3
7	Рукоділья і труд	1	1	-	-
8	Малювання*	1	1	1	1
9	Співи	1	1	1	1
10	Фізкультура	1	1	1	1
<b>Усього</b>		24	24	24	26

Навчальні плани міської і сільської школи відрізнялися кількістю годин на вивчення мов, арифметики, природознавства, географії та історії. У навчальному плані шкіл національних меншин другою мовою вважалася українська мова, на яку відводилася така кількість годин: III клас – 2 год, IV – 3 год для міської школи; III клас – 3 год, IV – 3 год для сільської школи. Зазначимо, що прийняті навчальні плани були багатопредметними, що призводило до перевантаження учнів.

Постановою «Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі» (1935) запроваджувалася єдина загальна організація навчального процесу (терміни навчання й канікул, навчальне навантаження учнів, навчальні плани, введення в союзних республіках додаткового уроку на тиждень для вивчення російської мови і літератури, тривалість уроку, порядок прийому учнів, атестат і перевідне свідоцтво національними мовами, система оцінювання, положення про екстернат, тип учнівського квитка (рідною мовою), форма одягу учнів та ін.) [18, с.2–4; 19, с.1–11]. Зокрема, наказом наркома освіти В.П.Затонського «Про оцінку успішності учнів» (1935) вводилася єдина загальнорадянська п'ятиступенева система оцінювання успішності (дуже погано, погано, посередньо, добре і відмінно) [9, с.2–3].

У наказі В.П.Затонського «Про викладання історії та суспільствознавства в початковій, неповній середній та середній школі» (1936), зазначалося, що в III-IV класах в першому півріччі замість історії слід вивчати мови чи арифметику [12, с.3]. Порівнюючи попередні плани з планами на 1936/37 н.р., можна зробити висновок, що III і IV класах передбачалося у першому півріччі час вивчення історії використати для мови чи арифметики, а викладання історії розпочати в другому півріччі; V класі – у тому ж обсязі; VI – у першому півріччі години на суспільствознавство використати для викладання арифметики, години на історію залишити без змін; у VII класі – першому півріччі години на суспільствознавство використати для викладання рідної мови, на історію – в тому ж обсязі; у VIII і IX класах – у першому півріччі замість історії України вивчати нову історію та другу мову; у другому півріччі – історію СРСР та історію України; у X класі – у першій чверті викладати історію СРСР, у другій – Проект Конституції СРСР, у другому півріччі – нову

\* Крім малювання, у I-II класах передбачалося викладання ліплення, у III-IV класах – ручної праці.

\* Крім малювання, у I-II класах передбачалося ліплення, у III-IV класах – ручна праця.

історію та історію колоніальних країн; протягом року замість уроків праці викладати рідну мову та фізику. Водночас збільшувалася кількість годин на вивчення фізики за рахунок уроків праці, а також кількість годин для військових занять [12, с.3–4].

У 1937 р. з навчального плану початкової школи було вилучено трудове навчання, «яке за змістом та організацією не відповідало директивам партії про загальне та політехнічне навчання...» [1, с.223–224]. Проте трудове виховання учнів здійснювалося в ході ознайомлення з науковими основами виробництва на уроках природничо-математичного циклу, а також під час екскурсій тощо [15, с.162].

Також запроваджувалося обов'язкове вивчення з II класу російської мови (1938) з таким розподілом годин протягом навчального тижня: початкова школа – II клас – 2 год, III – 4 год, IV – 4 год; неповна середня і середня школа – III клас – 4 год, IV – 4 год, V – 5 год, VI – 5 год, VII – 5 год, VIII – 4 год, IX – 4 год, X – 4 год. Також постановою №331 РНК УРСР «Про доповнення постанови РНК ЦК КП(б)У від 20 квітня 1938 р. «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» (1938) збільшувалася кількість годин для вивчення російської мови в українських школах та школах національних меншин у 1938/39 н.р. для початкової школи (семиденний робочий тиждень): II клас – 3 год, III – 5 год, IV – 5 год; неповної середньої і середньої школи – III клас – 5 год, IV – 5 год, V – 6 год, VI – 6 год, VII – 6 год, VIII – 5 год, IX – 5 год, X – 5 год [19, с.7]. Ці постанови свідчили про навмисну русифікацію шкіл національних меншин.

Загалом наприкінці 30-х років XX ст. школи національних меншин в Україні переживали глибоку кризу, що супроводилася ліквідацією мережі шкіл нацменшин, обмеженням можливостей для організації навчального процесу в середніх спеціальних закладах, компрометацією національних педагогічних кадрів, масовими політичними репресіями серед єврейського, німецького, польського вчителства.

Аналіз навчальних планів, програм та шкільних звітів показав, що у школах національних меншин у 30-40-х роках зміст освіти спрямовувався на забезпечення загальнокультурних та національних цінностей, формування особистих якостей, урахування вікових та індивідуальних особливостей, інтересів і нахилів школярів. Водночас владні структури намагалися формувати мережу закладів шкільної освіти національних меншин і забезпечувати їх відповідною літературою та підручниками; здійснювати єдність змісту навчально-виховного процесу: запровадження єдиних навчальних планів, шкільного режиму, системи оцінювання, підходів до підручникотворення; збільшення кількості годин на вивчення російської мови; запровадження обов'язкового вивчення російської мови в усіх школах національних меншин, паралельного функціонування російських та українських шкіл. Зміни та доповнення у змісті шкільної освіти щодо національних меншин були пов'язані з потребами суспільства, ідеологічними вимогами комуністичної партії.

Аналіз звітів польських та єврейських шкіл показав, що, починаючи з 1937/38 н.р., кількість шкіл національних меншин різко зменшилася за рахунок збільшення російських та мішаних шкіл [22, с.45].

З прийняттям у 1938 р. постанов РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік і областей» та РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» в українських школах та школах національних меншин вводилося обов'язкове вивчення з II класу російської мови [1, с.224]. Згідно з постановами до діючих навчальних планів українських шкіл та шкіл національних меншин вводилася російська мова як обов'язковий предмет з таким розподілом годин протягом навчального тижня: початкова школа – II клас – 2 год, III – 4 год, IV – 4 год; неповна середня і середня школа – III клас – 4 год, IV – 4 год, V – 5 год, VI – 5 год, VII – 5 год, VIII – 4 год, IX – 4 год, X – 4 год [1, 224–225; 20, с.7].

У 1939 р. у російських школах запроваджувалися нові навчальні плани. Порівняно з попередніми в них відбулися такі зміни: вилучення трудового навчання, запровадження військового навчання, обов'язкового вивчення російської мови, історії та Конституції СРСР, єдиного навантаження для міських і сільських шкіл; уперше визначався перелік навчальних предметів для підготовчих класів; у I-II класах як окремий урок вводилася каліграфія; з III класу вводилася вивчення російської мови, кількість годин на яку значно збільшувалася; у III-IV класах малювання та фізична культура були зведені до неприпустимо низької кількості годин – 0,5. А в 1940 р. постановою «Про запровадження навчального плану в школах УРСР» уносилися корективи щодо розподілу годин на вивчення української та російської мов і літератури (табл. 4) [1, с.225-226; 10, с.20–21].

Зміни в навчальному плані для шкіл з російською мовою навчання

№ з/п	Назва предмета	Кількість годин по класах					
		VIII		IX		X	
		1939/40 н.р.	1940/41 н.р.	1939/40 н.р.	1940/41 н.р.	1939/40 н.р.	1940/41 н.р.
1	Російська мова	2	2-1	2	2-1	2	2-1
2	Російська література	3	3-4	3	3-4	3	3-4
3	Українська мова	2-1	1	2-1	1	2-1	1
4	Українська література	2	3-2	2	3-2	2	3-2

Порівнюючи кількість годин на вивчення російської мови та літератури по класах, бачимо, що вона однакова. А на вивчення української мови й літератури по зазначених класах виділено на одну годину менше [10, с.20–21].

В цілому по УСРР кількість учнів-росіян, які здобували освіту рідною мовою, збігалася із загальною кількістю представників даного народу: якщо в початкових школах навчалося 8% етнічних росіян, то по УСРР 7,3 % учнів навчалися в російських класах.

*Висновки...* Таким чином, проаналізувавши організацію навчального процесу в російських школах у кінці 30-х на початку 40-х років, можна зробити висновок, що значною мірою посилювався контроль за школами національних меншин, крім російських. Отже, зміни та доповнення, що відбувалися в змісті шкільної освіти щодо російських шкіл, були сприятливими для їх функціонування.

Список використаних джерел та літератури

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : [моногр.] / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Бистрицька О. Б. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917-1939 рр. : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Бистрицька Олена Борисівна. – Х., 1998. – 210 с.
3. Бюлетень Народного комісаріату освіти. – 1922–1934.
4. Второе всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств (27-30 ноября 1930). – [2-е изд.]. – Москва – Харьков – Минск : Центриздат, 1930. – 160 с.
5. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Гриценко. – К. : Рад. школа, 1966. – 230 с.
6. Затонський В. П. З питань національної політики на Україні / В. П. Затонський // Більшовик України. – 1933. – № 9–10. – С. 107–117.
7. Затонський В. П. Нові перемоги ленінської національної політики / В. П. Затонський // Більшовик України. – 1933. – № 13–14. – С. 36.
8. Мац Д. На високом подъеме: О работе среди национальных меньшинств Украины / Д. Мац // Революция и национальности. – 1935. – № 6. – С. 58–63.
9. Наказ наркома освіти УСРР Затонського «Про оцінку успішності учнів» // Зб. наказів та розпоряджень НКО УСРР. – 1935. – №34. – С.2-3
10. Накази наркома освіти УСРР Затонського В.П. «Про військові заняття в середній школі» // Зб. наказів та розпоряджень НКО УСРР. – 1936. – № 26. – С. 4.
11. Наказ Народного комісара освіти тов. Затонського «Про навчальні плани для початкової, неповної середньої та середньої школи УСРР» // Збірник наказів НКОУСРР. – 1935. – жовтень (додаток № 5/6). – С. 3–19.
12. Накази наркома освіти УСРР Затонського В. П. «Про викладання історії та суспільствознавства в початковій, неповній середній та середній школі» // Зб. наказів та розпоряджень НКО УСРР. – 1936. – № 26. – С. 3.
13. Національна доктрина розвитку освіти // Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації : (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – С. 180.
14. Національні відносини в Україні у ХХ столітті : Збірник документів і матеріалів. – К. : Наукова думка, 1994. – 560 с.
15. Очерки истории педагогической науки в СССР (1917-1980) / под. ред. : Н. П. Кузина, М. Н. Колмаковой. – М. : Педагогика, 1986. – 288 с.
16. Про запровадження єдиного навчального плану в школах УРСР // Зб. наказів та розпоряджень НКО УРСР. – 1940. – № 20/21. – С. 20–21.
17. Постанови партії та уряду про школу. – К. – Харків : Держ. учбово-педагог. вид-во Рад. шк., 1947. – 152 с.
18. Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі» // Зб. наказів та розпоряджень НКО УСРР. – 1935. – № 34. – С. 2–4.

19. Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі» // Ком. освіта. – 1935. – № 9. – С. 1–11.
20. Постанова № 1331 РНК УРСР «Про доповнення постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 20 квітня 1938 року «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» // Зб. наказів та розпоряджень НКО УРСР. – 1938. – № 33. – С. 7.
21. Скрипник М. О. Загальне навчання та політехнізація шкіл / М. О. Скрипник // Ком. освіта. – 1931. – № 2/3. – С. 7–24.
22. ЦДАВОВ України. Резолюція про роботу серед польських дітей, про роботу серед польського населення, про роботу польських шкіл 1930-35 рр., ф. 166, оп. 1, спр. 230, арк. 26.

**Анотація**

**С.Н.Шевченко**

**Развитие русских школ в УССР (конец 30-х-40-е годы XX в.)**

*На основе изучения архивных документов отражена организация русских школ к обучению детей в Украине в конце 30-х-40-е года XX столетия; установлено, что с началом коллективизации прослеживается упадок культурной жизни национальных меньшинств кроме русской; показано, что начало 30-х годов характеризовалось таким явлением в развитии и функционировании школ национальных меньшинств, как принудительная русификация; прослежено, что власть стремилась создать единственные требования относительно построения учебно-воспитательного процесса школ на всей территории СССР и дать народам, которые проживали в Украине, реальную возможность развивать свою национальную культуру и язык; выделено, что в ходе реализации правительственной политики относительно образования русских меньшинств особенного значения приобретали вопрос относительно формирования сети общеобразовательных русских школ, создания жизнеспособных и действенных органов из их руководства, организационного и научно-методического обеспечения; исследовано, что содержание учебных программ и планов русских школ полностью отвечало проведенным образовательным изменениям в ходе отмеченного периода.*

**Ключевые слова:** школьное образование, обучение, русские школы.

**Summary**

**S.N.Shevchenko**

**The Development of Russian-Language Schools in Ukraine (Late 30s-40s of the XXth Century)**

*The given article considers organization of Russian schools in teaching children in Ukraine in the late 30's and 40's in the twentieth century on the base of archived documents. It is considered that with beginning of collectivization cultural life of national minorities fell into decay except Russian; it is shown that the beginning of 30th was characterized by such phenomenon in the development and functioning of schools of national minorities, as force Russification. It is traced, that Soviet Government tried to create common requirements as to construction of educational process of schools on the whole territory of the USSR and to give the peoples who lived in Ukraine, real possibility to develop national culture and language. It is distinguished, that during realization of governmental politics as to formation of the Russian minorities of special meaning acquired a problem in the system of formation Russian secondary schools, making liveliving and effective bodies from guidance, organizational and scientifically-methodological providing. It is investigated, that the content of educational programs and plans of Russian schools fully meet the requirements during the given period.*

**Key words:** school education, training, Russian schools.

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК 37(477)(093)

**О.М.ШЕВЧУК,**  
кандидат педагогічних наук  
(м.Умань)

**Історіографія й джерельна база проблеми заснування та функціонування Колегії Павла Галагана (1871–1920 рр.)**

*У статті на основі архівних, маловідомих та опублікованих джерел здійснено системний і комплексний аналіз організації та змісту навчально-виховного процесу Колегії Павла Галагана (1871–1920 рр.). Автор висвітлює основні питання, які стосуються аналізу джерельної бази й історико-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми. До наукового обігу введено маловідомі та невідомі документи, що розширяють історико-педагогічне знання про існування в шкільній практиці України такого унікального явища, як Колегія Павла Галагана, колектив якої зберігав краєві традиції і прагнув нового в організації навчально-виховного процесу.*

**Ключові слова:** джерельна база, історіографія, Колегія Павла Галагана, Г.Галаган.

*Постановка проблеми у загальному вигляді...* На сучасному етапі модернізації середньої освіти в Україні актуалізуються звертання науковців до педагогічної спадщини, до вивчення діяльності навчально-виховних закладів минулого. Особливий інтерес педагогів та істориків викликає період другої половини XIX – початку XX століття. Адже, як зазначає Н.Побірченко, «друга половина XIX